

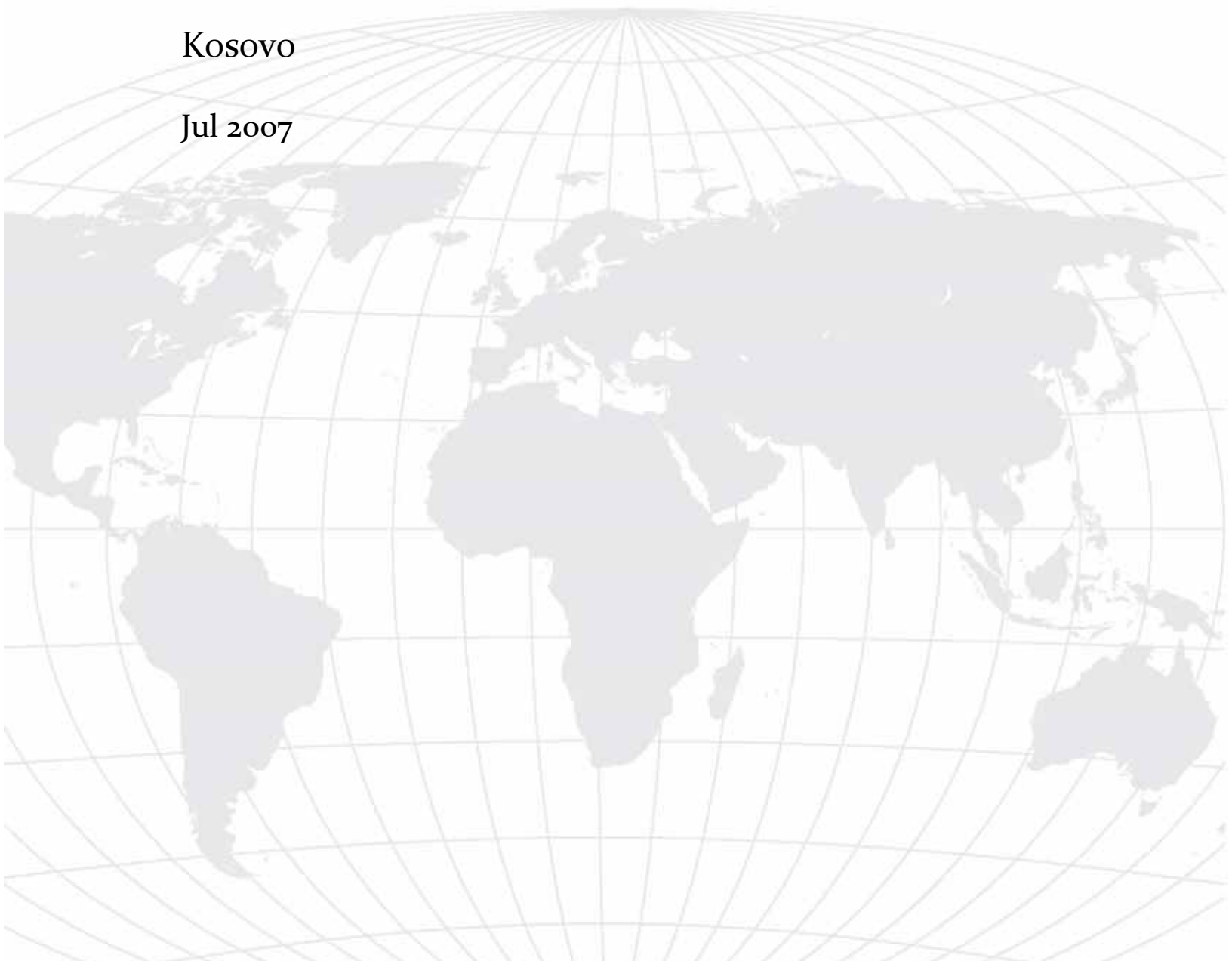
PROJEKAT SLUŠANJA

Izveštaj sa terena

Kosovo

Jul 2007

Ovaj dokument je deo projekta saradničkog učenja kojim je rukovodio CDA. Deo je zbirke dokumenata koje treba smatrati početnim i delimičnim nalazima projekta. Ovi dokumenti napisani su da bi se omogućila identifikacija ključnih pitanja i tema u širokom spektru situacija. Svaki slučaj predstavlja stavove i poglede raznih ljudi u vreme kada je pisano o datom slučaju.

Ovi dokumenti ne predstavljaju konačan produkt projekta. Iako ovi dokumenti mogu biti citirani, oni su ipak samo radni dokumenti projekta za saradničko učenje. Šira uopštavanja o nalazima projekta ne mogu se praviti na bazi jednog slučaja.

CDA bi želeo da se zahvali na velikodušnosti pojedinaca i agencija koji su posvetili svoje vreme, iskustvo i mišljenja za ove izveštaje, i na njihovoj spremnosti da sa nama podele svoja iskustva.

Svi dokumenti koji su pisani za bilo koji projekat nisu objavljeni u javnosti. Kada su nas ljudi iz oblasti o kojoj smo pisali izveštaj zamolili da zaštitimo njihovu anonimnost i bezbednost, mi smo iz dužnog poštovanja prema njima i njihovim zajednicama, sačuvali te dokumente poverljivim.

Uvod o Projektu slušanja

CDA Projekti saradnikčog učenja (CDA), sa određenim brojem kolega iz međunarodnih nevladinih organizacija (u daljem tekstu NVO) i donatorima, pokrenuo je Projekat slušanja da bi izvršio sveobuhvatno i sistematsko istraživanje ideja i mišljenja ljudi koji su dobili međunarodnu pomoć. Oni koji rade širom sveta na pružanju humanitarne pomoći, razvojnoj pomoći, upravljanju, ljudskim pravima, izgradnji mira i drugim poslovima mogu mnogo toga da nauče slušajući analize i sudove lokalnih ljudi, jer oni govore o neoposrednim efektima i dugoročnim rezultatima ovakve međunarodne pomoći.

Tokom perioda od tri godine, timovi Projekta slušanja će posetiti do 20 lokacija, a Kosovo je tu bilo osmo po redu. Projekat će prikupljati iskustva i mišljenja ljudi iz ovih lokacija, identifikovati modele i teme među lokacijama, i istaći važne implikacije da bi se poboljšala efektivnost napora pri pružanju međunarodne pomoći.

Timovi za slušanje sastojali su se od osoblja iz međunarodnih agencija koje pružaju pomoć i CDA facilitatora, i nisu radili na bazi prethodno sastavljenih pitanja, anketa, ili intervjuua. Umesto toga, mi smo rekli ljudima, kao stručnjaci koji rade na pružanju međunarodne pomoći, da smo zainteresovani da čujemo od njih kako oni vide ove napore pružanja pomoći. Upitali smo ih da li bi bili spremni da provedu izvesno vreme sa nama, da nam kažu svoje mišljenje i ideje. Na ovaj način, mi smo imali otvorene razgovore o njihovim brigama i mišljenjima o uspesima i izazovima pružanja delotvorne međunarodne pomoći, a da nismo unapred utvrdili posebne teme.

Mnogi razgovori vođeni su sa jednim ili dva pojedinca, ali u nekim slučajevima su obrazovane veće grupe i ono što je počelo kao dijalog u maloj grupi postalo je, u stvari, slobodna grupna diskusija. U nekoliko slučajeva razgovori nisu prethodno dogovoreni, i Tim za slušanje bi putovao u zajednicu i započeo razgovor sa bilo kim ko je bio slobodan i voljan da vodi razgovor, uključujući tu i one koji nisu dobili međunarodnu pomoć. Zakazivani su razgovori i sa vladinim zvaničnicima i nekim lokalnim liderima.

Proces saradničkog učenja kao što je ovaj u potpunosti zavisi od ljudi koji su odvojili vreme da razmene svoja mišljenja sa nama, i od uključenja i značajnijih doprinosa organizacija koje su učestvovala. Oni koji su bili uključeni u ovaj poduhvat na Kosovu zaslužuju veliku zahvalnost za opštu logističku podršku i uvide i posvećenost svih agencija i članova osoblja koji su učestvovali i podržali ovaj poduhvat.

Projekat slušanja na Kosovu

Projekat slušanja na Kosovu podrazumevao je 10-dnevni rad na terenu u junu/julu mesecu 2007. godine. CARE International, Katolička služba pomoći, Danski savet za izbeglice, Mercy Corps, Pokret za mir, razoružanje i slobodu (MPDL), i Partneri Kosova sarađivali su sa CDA na planiranju, i izvršavanju rada na terenu. Svaka od ovih agencija obezbedila je osoblje, finansije, i ostalu materijalnu podršku (logističku podršku, transport, gostoprimstvo, itd.) za ovaj poduhvat, i CDA je poslao 4 predstavnika da facilitiraju sesije slušanja sa 21 službenikom iz agencija koje su učestvovala u projektu, kao i prevodioce.

Sedam timova “slušača,” koji su se sastojali od Kosovara i internacionalnih službenika iz raznih organizacija koje pružaju pomoć, internacionalnih facilitatora, i lokalnih prevodioca, fokusirali su se na regione Prištine/Prishtinë, Mitrovice/Mitrovicë, Gnjilana/ Gjilan, Peći/ Peja i Prizrena.¹ U okviru ovih oblasti, Timovi slušača su posetili zajednice u skoro svih 30 opština i održali više od 190 razgovora različitog vremenskog trajanja i dubine sa oko 300 ljudi. Timovi su nastojali da prikupe što je moguće više gledšta i zbog toga su razgovarali sa različitim ljudima iz raznih sfera života (npr. zemljoradnicima, domaćicama, vladinim službenicima, kreatorima politike, predstavnicima civilnog društva, poslovnim ljudima, prosvetnim radnicima, doktorima, advokatima, itd.). Timovi slušača takođe su slušali ljude iz svih etničkih grupa u svakoj lokaciji kada je to bilo moguće, i razgovarali sa raznim starosnim grupama ljudi gde su bili uključeni kako stariji tako i mlađi ljudi, kao i ljudi iz gradskih sredina i seoskih oblasti.

Timovi za slušanje zaslužili su pohvale za mnogobrojne sate koje su posvetili slušanju i putovanju, što je omogućilo da se obuhvati veći deo Kosova. Međutim, uprkos našim naporima da dopremo do što šireg opsega ljudi, znamo da ono što smo čuli predstavlja samo mali deo mišljenja i sugestija ljudi sa Kosova. Iako nisu zaključne, ipak smatramo da informacije koje su ovde predstavljene prikazuju bogatsvo gledšta i govore o opštim brigama koje ljudi imaju vezano za međunarodnu pomoć u ovom trenutku. Treba istaći da stavovi i analize koje su ovde iznete ne predstavljaju zvanične stavove organizacije koje su učestvovala u razgovorima .

Napomena o kontekstu međunarodne pomoći na Kosovu

Jugoslovenska pokrajina Kosovo stavljena je pod protektorat Ujedinjenih nacija u junu 1999, posle bombaške kampanje NATO-a kojom je okončan oružani sukob između Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) i srpskih oružanih snaga. Pre NATO intervencije, preko 260,000 kosovskih Albanaca je raseljeno u okviru Kosova, a 200,000 su postali izbeglice. Tokom vazdušnih napada NATO-a (mart – jun 1999), oko 10,000 ljudi je ubijeno, većinom kosovskih Albanaca koje su ubile jugoslovenske snage, oko 863,000 civila su tražili izbeglištvo ili su postali izbeglice izvan Kosova, a dodatnih 590,000 bilo je interno raseljeno.² Većina kosovskih Albanaca vratila se svojim domovima u roku od nekoliko nedelja po završetku bombardovanja, a posledično nasilje koje je nastalo odmah posle razmeštanja Kosovskih snaga NATO-a (KFOR) prouzrokovalo je bekstvo preko 150,000 kosovskih Srba i Roma u severno Kosovo, Srbiju i Crnu Goru, ili u monoetničke enklave na Kosovu.³

---

¹ U ovom dokumentu korišćen je i srpski i albanski pravopis za nazive opština, jer je to u skladu sa većinom zvaničnih izveštaja i dokumenata donatora i agencija. Srpski nazivi su ispisani prvi, a posle njih su albanski.

² Nezavisna međunarodna komisija za Kosovo, *Kosovski izveštaj: Sukob, Međunarodna reakcija, Izvučene pouke* (Oxford: Oxford University Press, 2000), p. 90.

³ “Naponi Agencija za uzajamne odnose na Kosovu”:

<http://www.interaction.org/kosovo/index.html#backgroundsummary>; Radna grupa za humanitarna pitanja, Najnovije vesti o situaciji na Kosovu, 11. septembar 2000, HIWG/00/3, dostupno na <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/openssl.pdf?tbl=SUBSITES&id=3e63edc67>

Od tada je Kosovo dobilo više od 3 milijarde evra međunarodne pomoći.⁴ Od 1999 – 2001, međunarodna pomoć je bila usmerena na neposrednu pomoć da bi se pomoglo onim ljudima čiji su domovi pa i zajednice bile uništene (npr. pomoć u hrani, izgradnja kuća, podrška u poljoprivredi/živoj stoci, ogrevnom drvu i drugim neprehrambenim artiklima, mikrofinansije, itd.), kao i obezbeđenje bezbednosti i uprave. Posle ove početne humanitarne faze koja je uglavnom bila usmerena na većinsku zajednicu kosovskih Albanaca⁵, programi humanitarne pomoći su se prebacili na povraćaj imovine i podršku za povratak izbeglica i IRL (interno raseljena lica), prvenstveno onih iz manjinskih zajednica, koji su izbegli posle NATO bombardovanja. Veliki iznosi donatorskih finansijskih sredstava takođe su investirani u podršku i reformu privrednih, političkih i pravosudnih struktura, naročito prema smernicama Misije UN na Kosovu (UNMIK) i Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS).⁶

Odluka Saveta bezbednosti UN o budućem statusu Kosova očekivala se krajem 2006. i više puta je odlagana u nastojanju da se dogovori ishod koji će podržati kosovska i srpska vlada kao i međunarodna zajednica. Kao rezultat toga, još nije jasno kako će se rešiti status—i kako će to uticati na budućnost međunarodne pomoći za ljude i institucije Kosova.

Usred ove nestabilne atmosfere, i karakter međunarodne pomoći se isto tako menja. Došlo je do velikog smanjenja programa i finansijske pomoći od strane donatora i međunarodnih NVO, a UNMIK administracija se prenosi na manju misiju Evropske Unije⁷. Siromaštvo i nezaposlenost su takođe žarišna pitanja imajući u vidu da približno milion mladih ljudi nema izgleda za posao.⁸

Šta smo čuli

Teme koje su se javile iz razgovora Timova za slušanje o međunarodnoj pomoći na Kosovu predstavljene su u dve široke kategorije: sveprisutne i opšte teme. Tri teme – status, mir i bezbednost, i korupcija – prožimale su razgovore vezane za skoro svako pitanje. Zbog prostora i sažete analize, Timovi za slušanje su odlučili da bi, umesto da diskutuje o svim primerima u vezi sa statusom, mirom i bezbednošću, i korupcijom u okviru svake pojedinačne teme, bilo bolje da se one priznaju kao kritična i sveprisutna pitanja koja su pomenuta u skoro svakom razgovoru. Posle svake teme navedena su dodatna razmišljanja i analize članova Timova za slušanje.

---

⁴ Postoje razne procene o tome koliku je međunarodnu pomoć Kosovo dobilo. Prikaz stanja koji je UNDP-u dostavilo kosovsko Ministarstvo ekonomije i finansija (dostupno na <http://www.devoid.org/index.cfm?module=Library&page=Document&DocumentID=5705>) procenjuje da je donatorska pomoć od 1999. do 2005. bila više od 2.3 milijarde evra. Izveštaj o ljudskom razvoju na Kosovu iz 2006, međutim, pokazuje da je samo u 2002. godini pomoć donatora dostigla 900 miliona evra. Kosovski Izveštaj o ranom upozorenju #15 procenjuje da je međunarodna pomoć u 2006, kada je međunarodna pomoć veoma opala, bila 465 miliona evra. (<http://www.kosovo.undp.org/respository/docs/EWR15FinalENG.pdf>). Nijedna od ovih procena ne obuhvata pomoć od NVO i drugih privatnih izvora. Imajući u vidu one veće procene, plus privatno finansiranje i vojne troškove, ukupan iznos strane pomoći Kosovu verovatno je mnogo, mnogo veći od 3 milijarde evra.

⁵ Stanovništvo Kosova obično se procenjuje na 90% etničkih Albanaca, i 10% Srba i drugih etničkih manjina.

⁶ Razvojni program Ujedinjenih nacija, Izveštaj o ljudskom razvoju iz 2006: <http://www.undp.org/kosovo>

⁷ Međunarodna krizna grupa, Konačni status Kosova, strana: <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=3225&l=1>

⁸ Brze činjenice iz Kosovskog izveštaja o ranom upozorenju #13, jun 2006, UNDP, strana 1.

Napomena o uopštavanju

Dole navedene teme javile su se tokom razgovora koje su Timovi za slušanje vodili sa raznim ljudima na Kosovu, i predstavljaju prikaz stanja u tom trenutku. One su grupisane prema analitičkom okviru za koji je Tim za slušanje smatrao da će na najbolji način omogućiti sistematsko razmatranje. Izabrani primeri, u vidu citata ili priča, prikazani su zato što su reprezentativni za mnoge slične njima. Međutim, od ključnog je značaja da se istakne da su različiti stavovi, koji su ponekad sasvim suprotni jedni drugima, iz raznih regiona i ljudi, bili najčešće izraženi od strane kosovskih Albanaca i kosovskih Srba.

Sveprisutne teme

Status

Kada su upitani o uticajima međunarodne pomoći, pitanje statusa Kosova i da li će ono dobiti nezavisnost ili neće, bilo je jasno najvažnije u mislima ljudi. Frustrirani zbog odlaganja i načina na koji je međunarodna zajednica radila na određivanju statusa, mnogi kosovski Albanci su izrekli stvari kao što su:

“Sada samo želimo da bude rešen status. Nismo zadovoljni načinom na koji se ovo radi. Bili smo razočarani mnogo puta i brinemo se da će se to opet desiti. Nešto mora da se uradi – previše dugo se čekalo.”

“Ovo je kao kad si student i jedino što ti je u mislima to je diploma.”

“Kada status bude rešen... biće više stranih investicija i privreda će se oporaviti; biće manje zabune u smislu birokratije jer će biti samo jedan skup zakona; biće stvorene mogućnosti da ti zakoni budu delotvorniji i usklađeniji prema potrebama ljudi na Kosovu...”

“Sve zavisi od statusa i nezavisnosti...sa nezavisnošću, možemo pokazati svetu da znamo da rukovodimo, da pokažemo kako možemo da organizujemo državu.”

S tačke gledišta kosovskih Srba, pitanje statusa je takođe glavni izvor ozlojeđenosti i sporova, imajući u vidu njihovu želju da Kosovo ostane deo Srbije. Mnogi kosovski Srbi su takođe nezadovoljni radom na donošenju odluke o statusu, tako da mnogi kažu sledeće:

“Ne odobravam rad međunarodne zajednice na Kosovu jer nisu učinili ništa da vrate Srbe niti da reše problem statusa Kosova u pravom smeru.”

“Držati se UNSC [Rezolucija Saveta bezbednosti UN]. Zaobilaženje ove rezolucije prouzrokuje odlazak Srba... ne bi trebalo dozvoliti donošenje jednostrane odluke.”

“Nije bilo procesa povratka već osam godina... [Rezolucija Saveta bezbednosti UN] 1244 nije ispoštovana... i treća stvar je etničko čišćenje. Uticaj međunarodne zajednice...”

ona nije ništa uradila.”

“Pre mesec dana jedna međunarodna organizacija je ponudila pomoć, ali su ljudi shvatili da je to imalo veze sa statusom i mi smo odbili pomoć... multietnički programi nisu delotvorni zato što oni zaista zavise od statusa... pre nekog vremena smatrao sam da je ispravno da govorim na albanskom na multietničkim sastancima, ali od kako je status ponovo izbio u prvi plan ja više to ne mogu.”

Članovi ostalih etničkih manjina takođe su izrazili zabrinutost vezano za konačni status, naime, vezano za to da li će kosovska država biti jednako odgovorna za sve svoje građane ili neće. Iako sada postoji veća stabilnost, još uvek ima malo poverenja i postoji zabrinutost da li će manjinska prava i imovinska prava biti ispoštovana, i da li će vlada biti inkluzivna.

Neki ljudi su se brinuli zbog toga što međunarodna zajednica nije dovoljno učinila da im pomogne da se pripreme za razna scenarija. Neki su rekli da nisu imali tačne i blagovremene informacije o planovima za određivanje statusa i mogućim smerovima različitih opcija za rešavanje statusa Kosova. Kao što je rekao jedan opštinski službenik,

“Kada nema transparentnosti onda uvek ima prostora za sumnju. Uzmimo pregovore o statusu: I ja bih isto tako želeo da znam, da mi sa najvišeg nivoa kažu šta se zasita dešava.”

Ostali su istakli da je odlaganje odluke o statusu pojačalo njihovu krizu identiteta i zaustavilo napredak mnogih drugih stvari. Ljudi su bili ozlojeđeni jer je odlaganje utvrđivanja statusa dovelo do nedoslednog primenjivanja zakona i do zabune oko toga koji su zakoni na snazi—uredbe UNMIK-a ili srpski zakoni. Ljudi iz svih zajednica govorili su o problemima u dobijanju penzija i zbog izazova koji dolaze od paralelnih struktura upravljanja i administracije (kosovska, UNMIK, i srpska). Ostali su govorili o onome što su oni smatrali za nepravičnu raspodelu pomoći zajednicama kosovskih Srba i kosovskih Albanaca, ističući da su donatori koji su finansirali projekte često zahtevali da u te projekte budu uključene manjine; a to je, čak i u okviru manjinskih zajednica, prouzrokovalo probleme jer su sve grupe zajednica smeštane u jedan “koš”. Svako od ovih pitanja razrađeno je u različitim poglavljima koja slede.

Kosovski Albanac, poslanik u Parlamentu, istakao je da su zbog nedostatka političke volje kod međunarodne zajednice da se reši status i druge vrste međunarodne pomoći manje delotvorne. Ljudi su naveli brojne načine na koje pitanje statusa utiče skoro na svako drugo pitanje, i to ima duboke posledice za buduće izgleda međunarodne pomoći. U razgovorima sa raznim ljudima, preovlađivao je osećaj da će napredak razvoja udariti u stakleni plafon, ili da na kraju verovatno neće ni biti moguć, sve dok se ne reši status Kosova.

Mir i bezbednost

Mnogi ljudi su govorili o međunarodnim naporima da se unapredi miroljubova koegzistencija i multietničnost, naročito u etnički mešovitim oblastima i Severnoj Mitrovici/Mitrovicë (oblast pretežno nastanjena kosovskim Srbima). U većini oblasti, zapažen je uobičajen osećaj da je

međunarodna zajednica davala prednost jednoj grupi (kosovskim Srbima nasuprot kosovskim Albanacima) u odnosu na drugu—zavisno od toga sa kim smo razgovarali—na primer:

“Svi smo mi Kosovari, zakoni treba da budu isti za sve etničke grupe i da se primenjuju na isti način. Ne sviđaju mi se reči: ‘naročito za Srbe.’ Zašto su nazivi u albanskim školama ispisani i na albanskom i na srpskom jeziku, a nazivi u srpskim školama ispisani samo na srpskom?”

“Međunarodna zajednica nije na jednak način postupala sa Srbima i Albancima. Sve međunarodne investicije su date Albancima. Trebalo bi sa nama da se postupa na jednak način.”

Nekoliko ljudi pomenulo je napore koje su preduzele međunarodne agencije na unapređenju mira, međuetničke koegzistencije i pomirenja. U nekim oblastima, ljudi su smatrali da su ovi napori olakšali da se oni bave svojim stručnim poslovima i pružili su im mogućnosti da rade sa ljudima iz različitih etničkih grupa, čime je omogućeno stvaranje okruženja sa većom različitošću. Međutim, u drugim oblastima, ljudi su smatrali da su radionice i projekti za izgradnju mira bili samo gubljenje vremena.

Ljudi su u većini zajednica govorili o bezbednosti i slobodi kretanja. Nekoliko kosovskih Albanaca istakli su da je najveće postignuće međunarodna zajednica ostvarila u uspostavljanju bezbednosti, i da je KFOR u tome igrao važnu ulogu. Međutim, neki su istakli da je trgovina ženama i drogom postala problem zbog velikog međunarodnog prisustva, i da to nije bio problem na Kosovu pre 1999.

U nekoliko mesta, pripadnici manjina su izjavili da se sada osećaju bezbednim kada putuju iz jedne u drugu etničku zajednicu i istakli su to kao jedan od indikatora uspešnosti međunarodne zajednice, naročito u naporima KFOR-a da osigura bezbednost. Međutim, u drugim zajednicama kosovskih Srba, naročito u Severnoj Mitrovici/Mitrovicë, ljudi su govorili o nedostatku pristupa ustanovama i resursima, kao i o kolebljivim osećanjima sumnje u pogledu njihove bezbednosti, kao npr.:

“Dani prolaze i ljudi moraju da se osećaju bezbedno da bi ostali i živeli na Kosovu. U izvesnom smislu, nema vidljivog napretka. Mi još uvek imamo ograničenu slobodu kretanja u enklavama, nemamo osnovna ljudska prava...neki moji prijatelji koji žive u enklavama imaju probleme koje nikada nisu prijavili KPS-u [Kosovskoj policijskoj službi] zbog toga što se boje posledica. Mi živimo u korumpiranom društvu tako da ljudi ne očekuju mnogo.”

“Ako postoji sloboda kretanja na Kosovu, onda zašto ja svaki put kada treba da idem u Prištinu, moram da molim međunarodne članove da me voze? Kako to da ne mogu da putujem lokalnim autobusom ili da vozim sa srpskim tablicama na mojim kolima? Kako to da kad god idem negde sa međunarodnim članovima oni moraju da potpišu dokument u kome se kaže da nemaju nikakvu odgovornost za moj život?”

“Međunarodne organizacije su nas povezale sa donatorima i pomogle nam da registrujemo NVO, ali sve glavne stvari se dešavaju u Prištini.”

“Nema razloga da se ostaje zbog dece... tu postoji sindrom ljudi u zatvoru.”

“Južna Mitrovica ima autobusku stanicu, železničku stanicu, sportski stadijum, muzej, bioskop, pozorište, a Severna Mitrovica nema ništa.”

“Ljudi u severnom delu ne smatraju međunarodnu zajednicu za neki vredni resurs.”

Uz ovakvo razočarenje u međunarodnu zajednicu često se mogla čuti primedba da je sada “previše kasno,” i da nema “povratka nazad.”

Korupcija

Korupcija je često izbijala na površinu u razgovorima u svim regionima i sa ljudima svih etničkih grupa. Većina sumnji i tvrdnji odnosila se na Kosovare, ili na kosovske službenike u međunarodnim agencijama, mada su se u nekim slučajevima ljudi žalili na postupke (ili nepreduzimanje mera) od strane inostranih službenika. Ljudi su bili ogorčeni na službenike na visokom nivou u međunarodnoj zajednici, govoreći da bi oni trebalo delotvorno da nadgledaju programe, da podstiču veću transparentnost, i da sprovode pravila i propise da spreče korupciju i da daju bolje primere.

Što se tiče navodne korupcije u finansiranju projekata, Timovi za slušanje su čuli ovakve priče:

“Ova [međunarodna NVO] je kao mafija. Ona je tražila od jedne lokalne zajednice da podnese predloge, i navodno je dobila nekih 2 miliona evra od donatora. Ali je toj lokalnoj zajednici kasnije rečeno da ova organizacija ne radi u prištinskom regionu.”

“Često NVO rade sa ovom ili onom sumom novca, ali onda u stvari rade sa manje novca a ostatak stavljaju u džep. Na primer, jedan povratnik je dobio motornu testeru koja košta najviše 400 evra na tržištu, ali je račun ispisan na 1,000 evra.”

“Ja rad međunarodnih organizacija ovde vidim kao ‘pranje novca.’ Na primer, jedna organizacija je investirala tri puta u jedan isti projekat. Donator je finansirao rad ovih NVO, ali njihove investicije nisu ništa drugo do pranje novca.”

“Postoje mnoge NVO koje imaju samo jednog člana, a nemaju ni pravu kancelariju, planove, niti čak kompjuter, i oni uspostavljaju kontakte za svoje potrebe, jer mnogi donatori uopšte ne znaju pravu istinu.”

Ističući da korupcija nije ništa novo na Kosovu, ali da su iznosi baš veliki i da su strani službenici bili još sofisticiraniji prilikom varanja sistema, jedno lice je reklo,

“Ukoliko je iznos bio sa 7 cifara, to je uradio strani službenik, ako je iznos bio sa 6 cifara, onda je to bio Kosovar.”

Jedan broj ljudi zapazio je da nije bilo mnogo pozitivnih promena kao što su očekivali od sve međunarodne pomoći koja je stigla na Kosovo zbog toga što je korupciji gledano kroz prste i nije se efikasno borilo sa njom. Nekoliko ljudi različitog etničkog porekla preporučilo je da se vrši međunarodna kontrola pomoći koju obezbeđuju međunarodne i lokalne agencije i vlada, govoreći da ne veruju lokalcima i da bi to moglo pomoći da se ispune standardi i da se osigura kvalitetna pomoć. Ističući izazove koji predstoje, jedan član zajednice je rekao,

“Korupcija je usađena u našu kulturu. Stranci ne mogu to promeniti. Kosovari moraju preuzeti odgovornost. Moramo osigurati da imamo prave podsticaje da ne podlegnemo korupciji. Tranzicija [sa UNMIK administracije] će biti teška jer zakoni mogu biti konfuzni...više nadzora od strane međunarodne zajednice pomoglo bi da se reši ovaj problem.”

Pitanje korupcije posebno je razmatrano na nekoliko mesta koja slede. Međutim, ovi primeri su odražavali problem koji je pomenut kao sveprisutan, sa ogromnim efektima po kvantitet, kvalitet i efikasnost pomoći koju je međunarodna zajednica pružila na Kosovu.

Opšte teme

I. Kako se pruža pomoć

U regionima Prizrena i Peći/ Peja – oblastima u kojima je obezbeđena značajna međunarodna pomoć naročito za kosovske Albance posle NATO bombardovanja – Tim za slušanje je čuo nekoliko pozitivnih komentara o uticaju i efikasnosti međunarodne pomoći. Naročito su pripadnici zajednice kosovskih Albanaca rekli da iako su postojali neki problemi koji su napred pomenuti, oni su ipak bili jako zadovoljni i zahvalni zbog prisustva međunarodne zajednice i pomoći koju su obezbedili, naročito tokom vanredne faze (1999 – 2001).

Ljudi iz zajednica kosovskih Albanaca često su bili manje zadovoljni u narednim godinama, dok su pripadnici kosovskih Srba i drugih manjinskih zajednica bili generalno zadovoljniji onom pomoći koju su dobili u skorijim godinama – što verovatno odražava promenu prioriteta u finansiranju ka podršci manjinama. U regionima Prištine/Prishtinë, Gnjilana/Gjilan i Severne Mitrovice/ Mitrovicë, gde postoji veća etnička različitost, postojao je jači osećaj nezadovoljstva međunarodnom pomoći, i mnogi dole navedeni izazovi su češće pominjani.

Ljudi u mnogim mestima bili su jako zahvalni za ono što su dobili, i govorili su:

“To nam je spasilo živote. Jednostavno ne znam gde da počnem, kome da kažem hvala...”

“Ja i drugi ljudi ovde smo srećni. Ljudi sada imaju bolje životne uslove.”

Međutim, vrlo često su postojala i izmešana osećanja, čak i razočarenje, po rečima jednog vladinog službenika koji je rekao,

“Bez pomoći, ne bismo mogli da preživimo i ne bi bilo života na Kosovu. Ne bi bilo fer da se kaže da nije napravljena nikakva razlika; ali, ono što je bilo moguće to u stvari nije bilo učinjeno.”

Pojavila su se nekoliko pitanja vezano za ono zašto “ono što je bilo moguće” nije u potpunosti ostvareno. Ovo se može razvrstati po grupama gledajući komentare koje su ljudi dali vezano za: a) *Ljude i organizacije* koji su pružali pomoć; b) *Kakva* pomoć je pružena; c) *Koordinaciju, komunikaciju, i učesće* u pogledu pomoći; i d) *Odgovornost* onih koji su pružali pomoć.

A. Organizacije i ljudi koji su pružali pomoć

Generalno, mnogi ljudi su imali pozitivne komentare za međunarodne službenike sa kojima su radili, i njihovo prisutvo u njihovim zajednicama. Međutim, bilo je i nekoliko kritika na račun međunarodnih organizacija i donatora, posebno zbog njihovog prevelikog oslanjanja na strano osoblje i stručnjake, i bilo je prmedbi da su investirali previše resursa u osoblje, administraciju, sastanke i posete a nedovoljno u zajednice. Tim za slušanje je utvrdio da su ovakvi utisci bili prisutni u svim regionima i među svim etničkim grupama.

U jednoj grupnoj diskusiji, ljudi su govorili da je u jednoj međunarodnoj multilateralnoj agenciji polovina novca potrošena na plate i administraciju, partnerske agencije su potrošile drugu trećinu za njihove opšte troškove, i kao rezultat toga zajednice/korisnici su videli samo mali deo predviđenog novca. Ostali su dali slične komentare, kao što su:

“Od vremena kad pomoć stigne pa dok kapljući pada, samo 10% padne na zemlju... previše to dugo traje, previše radionica...”

“Ogromna količina novca potrošena je za administrativne poslove, konsultante i birokratske postupke.”

“Mnogo novca otišlo je za gorivo i osoblje a samo 10% otišlo je za programe”

“NVO su obećale povratak ali ništa se nije dogodilo... Oni su imali idejne projekte... ali su rekli ‘da tu ne može ništa da se učini.’ Do tada, oni su već potrošili previše novca na posete i dijaloge.”

“Jedan inostrani ekspert košta više od celog odeljenja lokalnog osoblja. Novac je mogao da se upotrebi da se povećaju plate u lokalnim institucijama tako da one imaju više kvalifikovanih ljudi.”

Jedan broj ljudi je govorio o logičnoj vezi između malih plata lokalnih službenika i podsticaja da se uključe u korupciju. Osim toga, postojalo je izvesno razočarenje u kvalitet rada nekih međunarodnih stručnjaka koji rade na Kosovu. Na primer, nekoliko ljudi je reklo, naročito imajući u vidu tako visoku cenu, da su ljudi očekivali mnogo veću stručnost, koju ne bi tako lako - ako ne i kompetentnije - mogli da ponude i ljudi sa Kosova. Ostali su bili uznemireni zbog toga što je toliko veliki novac međunarodne pomoći ponovo otišao u zemlje koje su ga

obezbedile zbog velikih plata za inostrane stručnjake i oslanjanja na spoljne konsultante i izvođače radova.

Ostale je vredala arogancija nekih inostranih stručnjaka koji su radili za međunarodne agencije, ističući da neki od njih nisu shvatali koliko je Kosovo razvijeno i kako je imalo dobro obrazovane stanovnike, naglašavajući da su se ponekad osećali da se prema njima postupa kao sa “primitivcima.” Nekoliko ljudi je pomenulo da su u početku, u vreme vanredne situacije, generalno bili jako dobri inostrani stručnjaci, ali kako je vreme prolazilo međunarodne organizacije su na Kosovo slale manje kompetentne, profesionalne i posvećene inostrane stručnjake.

Neki ljudi iz raznih regiona takođe su govorili o tome da ne veruju lokalnom osoblju koje radi za međunarodne organizacije koje pružaju pomoć, i da su morali da znaju nekog ko radi u takvoj organizaciji da bi dobili pomoć ili da se zaposle. Neki su rekli da bi više voleli da ima više međunarodnih a manje lokalnih službenika, verujući da bi se pomoć tako pravičnije raspedeljivala ako bi inostrani stručnjaci bili uključeni u donošenje odluka na lokalnom nivou.

U Severnoj Mitrovici/ Mitrovicë naročito, ljudi sa kojima smo razgovarali izrazili su veći oprez i razočarenje zbog prisustva međunarodne zajednice. Kao što je izjavio jedan čovek kada je upitan o utiscima kosovskih Srba o međunarodnim agencijama,

“Prva reakcija, koja predstavlja negativni stav, je distanciranje, koje se odnosi na KFOR i SAD. Nužno je da se izgradi poverenje između nas i međunarodne zajednice. Većina međunarodnih članova nisu utrošili puno vremena da steknu poštovanje ove zajednice.”

Kosovski Srbi su često govorili o njihovom razočarenju u ono što su smatrali nedovoljnom osetljivošću i nedostatkom akcija međunarodnih NVO da reše njihove probleme:

“Mi nismo sigurni u našu budućnost na Kosovu. Srbi se ne osećaju građanima Kosova jer se prema nama postupa kao prema manjinama. Problemi Srba se zanemaruju i to je razlog zbog čega su ljudi ozlojeđeni i imaju negativne stavove prema međunarodnim članovima...zato što oni imaju projekte, posećuju ljude, saslušaju ih, ali svi oni govore istu stvar: ‘To ne zavisi od nas, mi ćemo to zapisati ali ne možemo da obećamo ništa jer, vi to znate, mi smo samo nevladine grupe a vaše probleme treba da rešavaju oni na višem nivou.’”

Razmišljanja Tima za slušanje o organizacijama i ljudima koji pružaju pomoć

U razgovorima i u analizi Tima za slušanje, bilo je očividno da su poštovanje, poznavanje kulture, i dobri odnosi sa osobljem iz međunarodnih humanitarnih agencija bili jako bitni za članove zajednica. To je logično i ne treba zaboraviti da ljudi žele da se njihove brige i ideje uzmu u obzir i saslušaju. Primaoci pomoći bi voleli da se ima osećaj da ono što oni smatraju kao jedinstveni izazov za njihovu zajednicu bude dobro shvaćeno od strane međunarodnog osoblja i agencija, i da to bude obuhvaćeno u njihovim programima.

B. Šta se obezbeđuje

Ljudi su često govorili da je pružena međunarodna pomoć, naročito ona tokom vanredne faze posle konflikta, bila odgovarajuća, neophodna i da je spasila živote. U nekim oblastima sa većinskim stanovništvom kosovskih Albanaca, kao što je Prizren, ljudi su skoro jednodušno govorili da su prisustvo i pomoć međunarodne zajednice bili prihvaćeni sa izuzetnom zahvalnošću. Bilo je mnogo komentara o značaju pružene materijalne pomoći za obnovu kuća, za hranu, itd., kao i o “nematerijalnoj” pomoći međunarodne zajednice, preko samog prisustva i osećaja solidarnosti i pružene zaštite.

Direktor jedne škole, zadovoljan značajnom materijalnom pomoći koju je dobio, izjavio je,

“Takođe smo pohađali i obuku o mentalnoj higijeni, koja nam je mnogo pomogla. To je uticalo na porodice da poboljšaju svoje odnose. Ovo je takođe imalo pozitivnih efekata na decu, jer je pomoglo da se poboljšaju odnosi između nastavnika i učenika, između muževa i žena. Takođe, imali smo kurs obuke o pravima dece – Sve ovo imalo je jako pozitivan efekat na naše živote.”

Mlada žena, glavni izvršni službenik (gradonačelnik) opštine, govorila je o tome kako je obuka za razvoj stručnih sposobnosti koji su ona i opštinski službenici pohađali vezano za civilno društvo, urbanističko planiranje, i lokalni ekonomski razvoj bio izuzetno koristan za nju kao lidera. Ona je dalje pohvalila aktivnosti na ravnoparavnosti polova i osnaživanju žena koje su vodile međunarodne organizacije, što joj je pomoglo da zadrži visoku funkciju na koju je izabrana u njenoj zajednici. Jedan drugi opštinski službenik odgovorio je da su posebno pozitivne rezultate pokazali seminari koje je međunarodna zajednica organizovala vezano za rešavanje sukoba, rekavši:

“[Seminar o rešavanju sukoba] pomogao mi je da okupim ljude tokom procesa povratka...[na jednom 3-dnevnom seminaru] vladini službenici različite etničke pripadnosti sedeli su zajedno za stolom i uspostavljali odnose, učili da rade zajedno...bez dijaloga i treninga, ne bismo pili kafu zajedno i postupno ublažavali konflikt.”

U nekoliko razgovora, ljudi su govorili o efikasnosti angažovanja mladih u sportove, naročito kao mehanizam premošćavanja različitosti, i o dobrom poslu koji je međunarodna zajednica uradila kada je podržavala ove aktivnosti:

“Sve ide dobro sa sportom. Juče smo imali delegaciju srpske omladine i oni su veoma dobrodošli ovde. Sport ima više uticaja od suvih razgovora.”

Štaviše, mada je bilo izvesnih razlika u mišljenjima o redosledu pružanja pomoći, takođe je postojala opšta saglasnost da bi bilo prikladno i korisno da se sa neposredne pomoći pređe na više kurseva za razvoj stručnih sposobnosti.

Međutim, mnogi ljudi naveli su brojne primere neslaganja između “potreba” i stvarno pružene pomoći zajednicama. Ovaj propust imao je mnoge oblike, uključujući tu raspodelu

neodgovarajuće robe, pružanje pomoći iz političkih motiva, i organizovanje obuke koja nije bila korisna.

Bilo je mnogo primera u kojima su grupama ili organizacijama davani proizvodi koji se nisu mogli koristiti (npr., lekovi sa isteklim rokom). Jedan čovek je rekao kako je njegova žena dobila mašinu za šivenje ali nije bilo obuke za šivenje. Ona nije imala pojma da radi na mašini i na kraju ju je polomila. Drugi mladić opisao je kako je zdravstveni centar bio izgrađen od strane bilateralne agencije u njegovoj zajednici. Kada su ga pitali kako napreduje posao tamo, on je priznao da se centar uopšte ne koristi zato što nije bilo nikoga u zajednici ko bi radio u njemu:

“Donatorska agencija nas nikada nije pitala šta nam treba ili šta u stvari želimo, a zajednica nije želela da odbije plemenitu ponudu iako sada nismo mogli da ga upotrebimo. Nadali smo se da će jednog dana neki doktor biti poslat u zajednicu i tada bi se centar mogao otvoriti.”

U drugom slučaju, član zajednice je opisao kako je jedna međunarodna NVO iz zemlje sa Bliskog Istoka:

“...dala konzerve boje školama i zatim su dali deci da drže plakate. Ovi posteri su bili na arapskom tako da ih niko nije razumeo. Oni su želeli da deca pohađaju versko obrazovanje. Izgradili su džamiju a ne kuće. Kakva je svrha džamije kada nemate gde da živite?”

Pored toga, neki ljudi su pomenuli da je bilo bezbroj jedno-, dvo-, i trodnevnih seminara i radionica, a ipak oni su procenili da je stopa nezaposlenosti još uvek 50% na Kosovu. U jednom razgovoru, jedna žena je dodatno istakla da su seminari koji se ponekad nude “beskorisni,” komentarišući,

“...ovi projekti za frizerke—to je bilo ludo—obučavati 50 žena u jednom selu koje nema tržište.”

Govoreći da je to uvreda za njihovu inteligenciju, neki ljudi su rekli sledeće,

“Međunarodna zajednica nije shvatila da smo mi civilizovani ljudi. Neki seminari su bili besmisleni – nismo naučili ništa novo i to je bilo traćenje novca...Novac je trebalo bolje da se investira u obrazovanje.”

“Mi imamo dobro obrazovano stanovništvo, potpuno pismeno. Većina saveta nije bila potrebna. Ponekad, ljudi koji su dolazili da drže predavanja nisu imali adekvatno znanje.”

Ljudi su često govorili da ono što im je zaista bilo potrebno to je dugoročnija sistematska podrška na razvoju njihovih veština, i, naravno, održive ekonomske prilike, nasuprot jednokratnim seminarima.

C. Pitanja koordinacije, komunikacije i učešća

Ljudi su više puta pitali, “*Gde je sav taj novac otišao?*” Njihova razmišljanja o tome kako je potrošen novac od međunarodne zajednice razlikovala su se: u nekim slučajevima, ljudi bi rekli da odgovor leži u korupciji; u drugim slučajevima, činjenica je bila (što je napred razmotreno) da su mnoge međunarodne organizacije apsorbivale nešto novca od pomoći da bi pokrile njihove sopstvene troškove. Međutim, većina ljudi je smatrala da veliki deo novca na Kosovu nije bio delotvorno upotrebljen usled loše koordinacije i komunikacije.

Koordinacija i komunikacija

Ljudi su bili skoro jednodušnog mišljenja da zajednice treba da budu bolje integrisane u koordinaciju i sam proces pružanja pomoći, mada su izražena suprotstavljena mišljenja o tome da li treba ili ne treba, i u kojoj meri, da budu uključene lokalne NVO i opštine. Ljudi su imali različita mišljenja o tome da li su ili nisu lokalni opštinski organi funkcionisali efikasno, i često je izražavano negodovanje što novac i pomoć nisu išli iz lokalnih upravnih službi ka zajednicama. Timovi slušača više puta su čuli,

“[Međunarodne agencije] moraju da rade neposredno sa ljudima jer u suprotnom postoji veliki rizik od korupcije.”

Mnogi ljudi su se kritički izrazili o efikasnosti međunarodne zajednice u raspodeli pomoći i čini se da organizacije rade po svojim planovima, često bez konsultacija sa lokalnim stanovništvom. Jedan lokalni politički savetnik je rekao,

“NVO koje su bile uključene u obnovu uradile su dobar posao ali su donacije iscrpljene vrlo rano. Mnogim domaćinstvima kuće nisu popravljene. Osim oko povratka, u drugim sferama nije bilo puno koordinacije i ogromna količina novca potrošena je na administrativne poslove, konsultante i birokratske postupke. Nije bilo dovoljno inicijativa od strane opštinskih organa, tako da su povratak forsirale međunarodne organizacije.”

Takođe su u velikoj meri izražena mišljenja da čak ni pomoć povezana sa povratkom nije koordinisana efikasno. U jednom regionu, jedna žena je smatrala da bi trebalo da ima dovoljno sredstava da se za sve ljude izgrade kuće u njenoj opštini, tvrdeći,

“Mnoge porodice bile su ostavljene bez kuće, a da je postojalo bolje rukovodstvo to se ne bi dogodilo. Međunarodna zajednica treba da posveti veću pažnju da se pronađu pravi ljudi [u zajednicama] koji su poštjeni i koji neće zloupotrebiti sredstva. Oni koji su siromašni znaju ko je siromašan.”

Ove kritike često su bile povezivane sa nedostatkom nadgledanja (razmotreno napred dole) od strane međunarodnih agencija i donatora. Ljudi su izjavili da međunarodno osoblje nije provodilo puno vremena na terenu da sami uvide situaciju i da razgovara sa ljudima, i često se

previše oslanjalo na lokalno osoblje i lokalne organe (npr., seoska veća, opštinski organi ili lokalni NVO), koji su na kraju bili korumpirani i/ili su na njih uticali politički obziri. Više puta smo čuli da čovek mora da zna prave ljude da bi dobio pomoć—ponekad se to odnosilo na lokalne službenike a drugi put se to odnosilo na lokalno osoblje u međunarodnim agencijama i lokalne NVO.

Određen broj ljudi je rekao da kada bi mogli da razgovaraju sa osobljem u međunarodnim humanitarnim organizacijama neposredno, umesto što im se obraćajau preko posrednika, dobili bi mnogo delotvorniju pomoć. U razgovoru, jedan čovek je rekao,

“Seljani nisu dovoljno moćni da odlučuju o projektima. Međunarodni službenici bi trebalo da rade neposredno sa lokalnim ljudima. Ponekad, opština jednostavno izgubi novac. Međunarodni stručnjaci treba da dođu ovde i neposredno razgovaraju o tome šta treba da se uradi.”

Bivši ministar u vladi istakao je,

“Novac je potrošen na koordinaciju između međunarodnih članova, ali nijedan Kosovar nije bio tamo!

Drugi čovek je sažeto opisao rezultate dobrih komunikacija i učešća:

“Kada su ljudi uključeni, osećaju se osnaženo. Mislim da kada ima transparentnosti, komunikacije, i saradnje, onda se ljudi osećaju dobro.”

U dva razgovora Tim slušača je ilustrovao kako lako komunikacija može da se zaguši. Grupa osoblja lokalne NVO ispričala je priču o opštinskom centru koji je finansirala inostrana organizacija:

“Internet je trebalo da bude besplatan, ali ljudi su ipak morali da plaćaju za to. Kada sam upitao [inostranu organizaciju] ‘zašto terate decu da plaćaju,’ oni su rekli da je taj novac išao na održavanje kancelarije.”

Kada je ova inostrana organizacija upitana u vezi ovog centra za zajednicu, osoblje je izvuklo dokumenta gde je stajalo da centar za zajednicu finansira više donatora, i u stvari drugi donator je finansirao internet komponentu. Međutim, koliko su oni shvatili novac je išao za kancelariju centra za zajednice, radi njenog održavanja a NIJE išao u direkciju inostrane agencije.

Pored toga, ljudi su naveli nekoliko primera dupliranja napora koji su doveli do slabe koordinacije među donatorskim agencijama. Najočigledniji od ovih odnosi se na Kosovsku elektrodistribucionu kompaniju (KEK), primer koji se čini da je postao simptomatičan za ovo pitanje lošeg upravljanja dobijenom pomoći i pomenut je u nekoliko razgovora. Ljudi su opisali proces opravke elektrodistribucionog sistema kao rešenja “štapom i kanapom”, sa raznim donatorima i agencijama koje su davale novac, materijale i tehničku podršku za razne delove sistema. Međutim, usle nedostatka koordinacije, sistem ipak nije funkcionisao efikasno i mnogi

ljudi su špekulisali da bi verovatno kompletan sistem mogao da bude obnovljen sa novcem koji je do sada uložen.

Jedan vladin službenik, iz ministarstva koje je bilo uključeno u harmonizaciju pomoći, izjavio je da su nedostatak koordinacije i “fragmentacija pomoći” doveli do:

“1) Nelojalne konkurencije između agencija i NVO; 2) mnogih ‘crnih rupa’ bez ikakve pomoći, dok su u drugim oblastima radile mnoge organizacije; i 3) nije bilo ‘premošćavanja’ programa da se povežu vanredna i razvojna faza pomoći.”

On je istakao da je drugi ozbiljan problem bio taj što mnoge agencije nisu imale izlaznu strategiju i da kada je njihovo finansiranje bilo obustavljeno, one su nestale, uprkos tome što su ljudi očekivali veću pomoć. Ljudi su onda zatražili da lokalna uprava ispuni ove praznine, ali oni često nisu bili informisani o projektima niti su imali iskustva ili budžet da nastave projekte koje su započele NVO.

Učešće i partnerstvo

Što se tiče uključivanja zajednice, nekoliko ljudi je reklo da su manje participativni procesi bili prikladni tokom vanredne faze kada zajednice nisu imale mogućnosti da se uključe; međutim, kasnije, oni su smatrali da su naponi na pomoći trebali da budu više uključivi i ljudi su naglasili značaj njihovog učešća. Član seoskog veća je izjavio,

“Neophodno je da međunarodna zajednica ostane na Kosovu u doglednoj budućnosti. Ali oni treba da nastoje da raspodele odgovornosti među Kosovarima – ovo se nije dešavalo ranije. Želeli bismo da budemo više konsultovani. Mi imamo poslovicu: [Vi] ne možete napraviti dobar posao bez vlasnika.”

Ljudi su često govorili o ovome kako je sada pravo vreme tranzicije na Kosovu da se pomoć preusmeri sa direktne pomoći na održivije oblike i procese razvoja, povremeno koristeći izraz “partnerstvo.” Jedan službenik ministarstva sugerisao je da, “jedinice za implementaciju projekata (JIP)” koje koriste mnogi donatori, treba da se eliminišu jer su one funkcionisale kao enklave u okviru institucija koje su kasnije morale da održavaju projekte uprkos tome što nisu bile uključene u implementaciju. On je sugerisao da međunarodne agencije treba da

“rade više u okviru institucija, nikada za njih.”

Jedan drugi službenik je izjavio,

“Mi cenimo direktnu pomoć i bila nam je potrebna u jednom trenutku, ali sada mi možemo da radimo neke stvari sami. Sada nam trebaju partneri, a ne brošure.”

U nekim komentarima takođe je sugerisano da učešće i partnerstvo, bar za lokalne uprave, treba da bude više od pukog “prisustva u sali kada se donose odluke.” Jedan opštinski službenik iz regiona Gjilan/Gnjilana opisao je projekat gde je opština bila prisutna u pregovorima, ali je pomoć ipak otišla u pogrešne ruke zato što, po njegovom mišljenju, opština nije bila u dovoljnoj

meri uključena. Izvođač radova za donatora koji je redovno prisustvovao sastancima između opštine i stranih donatora i humanitarnih agencija objasnio je da, po njegovom mišljenju,

“Čak i kada prisustvuju sastancima, lokalci nemaju zaista svoj glas.”

Ljudi su govorili o velikom broju međunarodnih i lokalnih NVO koje su radile na Kosovu, naročito u vreme vanredne faze, i da je bilo malo kontrole nad njima. U nekoliko razgovora sa vođama zajednice i u jednom razgovoru sa lokalnim službenikom u jednoj međunarodnoj NVO, oni su objasnili da su opštinska i seoska veća sada morala da očiste mnogo “nereda” koji je stvoren usled nedostatka koordinacije, komunikacije i učešća zajednice. Ovaj “nered” obuhvatao je korišćenje nekvalitetnog građevinskog materijala i utisak o neravnopravnoj raspodeli pomoći, gde su razne agencije nudile drugačije “pakete” uz razne vrste i nivoe pomoći. U nekoliko oblasti, lokalne uprave i lideri nemaju nikakvu evidenciju o svojoj pomoći koja je data i ko ju je dao, a ipak zajednice sada očekuju od njih da održavaju infrastrukturu i projekte koje su započele humanitarne agencije. Ovaj “nered” postao je poseban izazov za opštinske vlasti jer one nisu imale kome da se obrate pošto su u proteklim godinama na stotine humanitarnih organizacija već otišle.

Nekoliko ljudi je pomenulo slučajeve u kojima im se sviđalo kako su organizacije radile, kao što je kada su agencije išle u zajednicama od vrata-do-vrata da utvrde šta treba i da pomognu ljudima. Drugi specifičan primer efikasne koordinacije i učešća koji se isticao odnosi se na izradu plana za seosku srednju školu. Načelnik opštinskog odeljenja za obrazovanje i lokalni direktor škole opisali su kako su se oni u 2004. godini uključili u “vizionarski” proces u koji su bili uključeni svi zainteresovani akteri u školi ovog direktora: nastavnici, roditelji, službenici ministarstva, i donatori. Direktor je istakao da je ova strategija pomogla da škola identifikuje jasne prioritete koji su pomogli i da se poboljša učinak učenika i da se lakše komunicira sa donatorima i NVO:

“Mi smo imali listu prioriteta i spreman dugoročan plan. Sve što je trebalo da uradimo bilo je da to iskoordiniramo sa opštinom i donatorom i bilo nam je jasno šta nam treba da bismo popravili našu školu.”

Pored toga, ljudi su ponudili primere delotvorne trosmerne komunikacije i partnerstva između zajednica, opštine i NVO, u kojima je zajednica radila zajedno sa NVO da sastavi spisak prioriteta projekata i da ih sprovede. Zajednica i opština su takođe odigrale aktivnu ulogu u izboru izvođača radova, i svi zainteresovani akteri trebalo je da daju svoj doprinos da snose troškove implementacije, bilo da je to bila finansijska ili podrška u naturi. Mnogo puta je pomenuto da su zajednice znale da cene ovakve participativne metodologije. Kao što je jedan čovek rekao o projektu obnove škole u koji je zajednica uložila 30% radne snage i finansijska sredstva,

“Naše učešće je bilo veoma dragoceno – mi smo želeli da mi budemo vlasnici. Čak i ako nismo uvek imali da damo materijalnu podršku, mi smo davali moralnu podršku. Ona je uvek, uvek bila tu.”

D. Pitanja odgovornosti, transparentnosti i nastavka radova

Postojao je skoro jednodušni osećaj u razgovorima sa raznim ljudima u svim regionima Kosova da je potrebno više odgovornosti, transparentnosti, praćenja i nastavka radova od strane donatora i međunarodnih humanitarnih organizacija. Jedan čovek je govorio iz njegove perspektive kao pripadnik zajednice, rekavši,

“Kada stranci donesu njihov novac ovde, oni treba više da paze gde ga troše i kome ga daju. Oni moraju da imaju veću internu kontrolu...ja nemam nikakva ovlašćenja. Nemam pristup opštini i nemam načina da ispitam finansijske spise.”

Jedan opštinski službenik pripisao je nedostatak transparentnosti neefikasnoj koordinaciji i konsultacija sa raznim službama u opštini koje su odgovorne za pružanje usluga zajednicama. Kada je opisivao razne projekte pomoći vezano za ulično osvetljenje, povratnike i poljoprivrednu opremu, istakao je,

“Ne postoji problem sa harmonizacijom projekata...Ovo se desilo zato što se NVO nisu konsultovale sa nama već su umesto toga radile sa [opštinskom] službom za zajednice.”

Generalno, ljudi nisu bili sigurni kome da se obrate za probleme koje su imali sa pomoći koju su dobijali. Tipična situacija odnosila se na korišćenje građevinskog materijala lošeg kvaliteta koji se kasnije urušio, ali agencije ili NVO koje su pružale pomoć za to često su već odavno otišle kada se pokazalo da je građevinski materijal loš. Osim toga, postojao je opšti utisak da su agencije “prebacivale krivicu,” što znači da su opštine krivile izvođača radova, a izvođač radova bi krivio međunarodnu agenciju koja je finansirala projekat. Kao što je jedan čovek objasnio,

“Kada su stvari krenule naopako, žalili smo se međunarodnoj zajednici. Oni su rekli da treba da se obratimo vladi, kada smo se žalili vladi oni su rekli da treba da se obratimo međunarodnoj zajednici. Sada ne znamo kome da se obratimo!”

U svim zajednicama, čuli smo da ljudi stalno ponavljaju,

“Zašto se niko ne vraća? Zašto ne dođu i vide kako je novac potrošen, kakav je kvalitet upotrebljenog materijala, i ko je dobijao pomoć?”

Ljudi sa kojima smo razgovarali dalje su iznosili kritike na račun činjenice da izrada projektnih planova često nije bila transparentna, što znači da same zajednice nisu bile upoznate sa ciljevima, ciljnim korisnicima, strategijom implementacije, itd., i tako nisu mogli da imaju aktivnu ulogu u nadgledanju implementacije. Ljudi su bili ogorčeni što su donatori bili toliko udaljeni od procesa pomoći, činilo se da nisu upoznati sa specifičnim projektima, i da se nisu trudili da dođu u zajednice i vide kako se njihov novac troši—i da li je dati novac odgovarao potrebama onih kojima je bio namenjen.

Usko povezano sa napred navedenim pitanjima koordinacije i komunikacije, tu su i razlike u mišljenjima u pogledu toga čija je to odgovornost da nadgleda i nastavi rad na projektima – što je

navodilo ljude da pitaju ko je u stvari odgovoran. Ljudi često povezuju pitanja odgovornosti sa korupcijom. Kao što je jedan stariji čovek objasnio,

“Opštine bi trebalo da imaju vlast. Međutim, stranci daju novac opštini da ona taj novac da nekoj NVO. U ovom procesu, postoji mogućnost da neko uzme novac. Gradonačelnik bi trebalo da preuzme odgovornost i reši ovo. Mi ne možemo da vidimo odakle gradonačelnik dobija novac niti gde ga troši. Imam jednu priču za vas. Kada je Franc Ferdinand otišao na front, video je da se njegovi vojnici žale da nemaju hranu. On je zamolio vojnika u pozadini konjice da napravi grudvu snega i prosledi je napred. U vreme kada je stigla napred, ona je bila mnogo manja nego na početku.”

On je uporedio Ferdinandovu grudvu snega sa korupcijom u procesu pružanja pomoći na Kosovu, i podsetio da kada su se članovi zajednice žalili opštini ona je rekla da ne može ništa da učini, i tako to ide naviše uz lanac pružanja pomoći.

Razmišljanja o tome šta ove teme znače za međunarodne agencije koje pružaju pomoć

Čini se da razlozi za propuste u lancu pružanja pomoći na Kosovu kako je napred opisano imaju uzroke u nekoliko faktora, uključujući tu: politizaciju pomoći; pritisak da se sredstva potroše brzo bez fokusa na održivost; veliki broj i konkurencija između humanitarnih agencija; i inherentna tenzija između potreba i želje da se razviju sposobnosti lokalnih institucija tako što se one uključuju u implementaciju i nadgledanje pomoći, i njihove sposobnosti kao novonastalih struktura da to urade uspešno.

Tim za slušanje je zapazio da su ljudi u zajednicama imali tendenciju da se u razgovorima više fokusiraju na opipljive oblike međunarodne pomoći, naročito na one koje su dobili tokom vremena vanredne faze. Oni su ukazali da su manje prepoznate investicije u razvoj kapaciteta lokalnih organizacija i institucija, verovatno zato što su ovi naponi još bili u toku i manje su vidljivi.

Osim toga, dok su ljudi generalno optuživali lokalne opštinske vlasti da su korumpirane, neefikasne i nepouzdana, Tim slušača je zapazio da je vrlo verovatno da su ove institucije postale “žrtveni jarci” sistema. Činjenica da se oni suočavaju sa izazovnim zadatkom ne samo da izgrade njihove institucionalne kapacitete da bi zadovoljili potrebe njihovih građana, nego i da srede nered koji su napravile međunarodne i lokalne organizacije koje nisu planirale niti koordinirale njihove radove u zajednicama na efikasan način, čini njihove poslove jako teškim. Ovo pothranjuje vrzino kolo podriivanja lokalnih institucija i nepoverenja između njih i zajednica, i pojačava dilemu kod međunarodne zajednice u pogledu toga sa kim i kako da radi.

II. Ko dobija pomoć

A. Politički faktori koji utiču na to ko dobija pomoć

Jedan od problema koji su ljudi istakli odnosi se na politizaciju procesa pomoći, naročito onda kada su tu uključeni lokalni organi vlasti. Kao što je jedan kosovski Albanac rekao,

“Ukoliko nisi član političke partije ili nemaš prijatelje ili člana porodice u opštinskoj upravi, onda moraš da se boriš da uopšte dobiješ neku pomoć. Moraš da budeš član [političke partije] da bi dobio neku pomoć. Pomoć prvo ide članovima političkih partija, zatim Romima, pa onda Srbima.”

Ovaj osećaj da moraš da imaš veze da bi dobio pomoć bio je sveprisutan. Iako međunarodno osoblje obično nije bilo umešano u ova pitanja, oni su bili indirektno odgovorni zbog nedovoljnog praćenja lokalnog osoblja i lokalnih partnera, i što nisu fizički bili prisutni na terenu. Kao što je rekao jedan drugi čovek,

“Ja imam mnoge veze, ali sam čekao da međunarodni članovi poprave moju kuću. Način na koji su oni doneli odluku ko će šta dobiti nije bio transparentan. Ako imaš veze onda je lakše da dobiješ pomoć. Očekivao sam da će tu biti neki nadzor ili da neka komisija preispita odluku, ali nisam video ništa od toga.”

B. Pomoć koja je davala prednost određenim etničkim grupama, multietničkim zajednicama, ili povratnicima

Ljudi iz svih regiona često su govorili o pomoći koja je davala prednost određenim etničkim grupama, multietničkim zajednicama, i povratnicima, izjavivši da su se često osećali isključenim i da se pomoć nije bazirala na potrebama ljudi. Mnogi ljudi su govorili o promeni prioriteta kod donatorskih agencija i međunarodnih NVO koje su davale prednost određenim grupama, naročito posle vanredne faze. Na primer, kosovski Srbi su često smatrali da su sva novčana sredstva dobili kosovski Albanci, dok su kosovski Albanci smatrali da su kosovski Srbi sada bili primarni korisnici međunarodne pomoći. Ostali su smatrali da se povratnicima nepravično daje prioritet, govoreći:

“Porodice koje nikada nisu bile raseljene sada su jako ogorčene jer one nisu deo nijednog projekta – povratnicima se pomaže ali oni koji su ostali oni se izostavljaju iz pomoći. Zato oni nisu zadovoljni i smatraju da niko ne brine o njima.”

Drugi čovek je izjavio,

“Pre pet meseci otišli smo da razgovaramo sa [jednom međunarodnom] agencijom. Upitali smo ih da pomognu siromašnim porodicama koje se nisu raseljavale ali su nam rekli da to nije moguće. Mi smo rekli, ‘Pa šta bismo trebali da radimo da bismo dobili pomoć, da napustimo Kosovo i ponovo se vratimo?’”

Predstavnici manjih etničkih grupa takođe su smatrali da je međunarodna zajednica pristrasna prema kosovskim Srbima:

“Ako bi Srbi otvorili jednu organizaciju, oni bi dobili sredstva...Ja ne znam ni za jednu organizaciju Aškalija koja je dobila vozilo, ali znam za jednu srpsku koja je dobila kola.”

Neki predstavnici manjina su rekli da Srbi dobijaju dvostruku pomoć, i od UNMIK-a i od srpske vlade, dok Aškalije to ne mogu, na primer, da dobiju srpske penzije uprkos tome što su godinama plaćali poreze.

Jedan Aškalija, vođa grupe, izjavio je da je bio ozlojeđen što su nekoliko manjinskih etničkih grupa bile stavljene u isti koš od strane donatora i humanitarnih agencija, i obično se zajednički označavaju skraćenicom "RAE." U odgovoru na to da li postoji ili ne postoji zajednički RAE identitet, on je izjavio,

"Postoje tri nacionalnosti. S jedne strane, postoje Aškalije i Egipćani, i zatim Romi. Ovi prvi nemaju ničeg zajedničkog sa Romima, osim ekonomskih i socijalnih problema...to je greška, povreda naših ljudskih prava da se grupišemo zajedno. Nas to vređa. To bi bilo kao kada bi stavili zajedno Srbe, Gorance i Turke. Mi Aškalije samo želimo da predstavljamo sami sebe, ali smo prinuđeni od strane donatora da predstavljamo sve u RAE zajednicama."

On je nastavio da izražava svoje mišljenje, koje su delili i drugi, da su predlozi bili finansirani samo ako su u njih bile uključene sve 3 zajednice, tako da su bili prinuđeni da prezentiraju probleme u ime sve 3 grupe. Istovremeno, jedna Aškalijska NVO je ukazala da ako bi neko želeo da ispuni RAE "kvotu" koju se međunarodne agencije često tražile, on bi mogao samo da uključi ili unajmi članove jedne manjinske grupe, što onda ne bi bila tačna zastupljenost različitih grupa koje su donatori rekli da žele da podrže. Ostali članovi manjinskih etničkih zajednica su dodali:

"Ne postoje prilike za zapošljavanje Roma, Aškalija, i Egipćana (RAE) u opštinskim institucijama...Niko se ne brine o nama da nas zaposli. Mi imamo našu kancelariju za predstavnika RAE u opštini od kada je UNMIK administrator, ali nije bilo napretka."

Drugo pitanje koje je vrlo često izlazilo na površinu bila je pomoć koja je usmerena na multietničke zajednice, pri čemu se često zanemaruju monoetničke. Kao što su ljudi iz jedne zajednice izjavili sa izvesnom zapanjenošću:

"Da bi dobila pomoć zajednica ne samo što mora da ima mnogo etničkih grupa nego i one moraju takođe da imaju problema i između sebe!"

Drugi su govorili o multietničnosti i pomirenju prosto kao o još jednom "pravilu igre" da bi se dobila pomoć. Jedan član seoskog veća, kosovski Albanac, rekao je Timu za slušanje o delegaciji koju su oni poslali da ubedi raseljene kosovske Srbe da se vrate u selo. Kada ga je Tim slušača upitao zbog čega su toliko želeli da se kosovski Srbi vrate, on je rekao kao da se to razume samo od sebe,

"zato što bismo onda mogli da dobijemo više stvari."

Druga dva vlasnika prodavnica govorili su o školi, zdravstvenoj klinici i transformatoru koji je selo dobilo, rekavši,

“Dobili smo svu ovu pomoć zato što je selo ‘multietničko’. NVO su ispunjavale njihove sopstvene uslove. Mi smo to čuli preko TV-a.”

Mnogi ljudi su govorili o raspodeli pomoći između grupa i zajednica u smislu “pravičnosti” i “pravde.” Jedna preporuka koja se nekoliko puta čula bila je da se pomoć raspodeli pravedno, mada, naravno, utvrđivanje onoga što se smatralo “pravednim” bilo je subjektivno. Znatan broj ljudi istakao je da shvatanje o nepravednoj raspodeli sredstava onemogućava napore za pomirenje i ima potencijal da potpali dalje sukobe. Jedan kosovski Albanac je izjavio,

“Ako izgrade 50 kuća za Srbe onda treba da izgrade i 50 kuća za Albance koje su spalili ti Srbi. Albancima su dati krovovi, vrata, prozori, neki podovi. Srbima je dato sve – imaju prihode, hranu i kuće. Teško je da se pomirimo ako situacija ostane ovakva...Nismo mi protiv toga da Srbi dobiju pomoć, ali želimo da se pomoć daje jednako.”

Međutim, bilo je takođe i onih koji su smatrali da je ovaj cilj multietničke pomoći pozitivan. Neki ljudi smatraju da međunarodna zajednica ima bitnu ulogu u obučavanju ljudi da cene različitosti i da stvarno žive zajedno, a da se koegzistencija može nametnuti samo kratkoročno. Jedan verski vođa, kosovski Srbin, sugerisao je da,

“Međunarodna zajednica treba da kaže Albancima da bi za njih bilo bolje ako postoji multietničko okruženje. Međunarodna zajednica treba da kaže Albancima da ako se Srbi vrate i počnu da rade, onda će i za Albance biti bolje...na Kosovu svakog dana ima sve manje Srba, oni prodaju svoja imanja, ljudi ne vide nikakav razlog da žive ovde. Mislim da bi trebalo da se nađe razlog, način da se podstaknu da ostanu!”

S druge strane, kosovski Albanac koji je bio raseljen i još nije mogao da se vrati u svoje selo, rekao je:

“Srbi neće biti bezbedni sve dok se Albanci ne vrate!”

Razmišljanja o tome ko dobija pomoć

Jedan kosovski Albanac, član Tima za slušanje, složio se sa potrebom da međunarodna pomoć unapređuje multietničnost, i da je za njega lično kosovska raznolikost veoma važna, rekavši da bi bez Srba Kosovo

“bilo kao zemlja u kojoj ljudi voze samo Volkswagenova kola! Zamislite kako je to dosadno?”

Tim za slušanje je istakao da problem sa ciljanom pomoći ima puno veze sa transparentnošću i da je potrebno da se više diskusije o prioritetima finansiranja i projektnim planovima, tako da ljudi ne steknu pogrešan utisak o namerama agencija. Iz perspektive direktora međunarodnih agencija sa kojima smo se sreli na Kosovu, promena prioriteta finansiranja je normalna pojava, ali su rekli da tu postoji opasnost da se naprave veliki propusti tako da pomoć ne dobiju oni ljudi kojima je takva pomoć najpotrebnija.

III. O ekonomskom razvoju

U skoro svakom razgovoru, ljudi su govorili o potrebi za održivijim ekonomskim razvojem, i da je obezbeđenje posla za mlade i njihovo uključivanje u profesionalni, smisleni rad jedan od najvažnijih prioriteta sa kojima se Kosovo danas suočava. Kao što se žalio jedan čovek,

“Mladi na Kosovu, oni sede u kafićima, ne rade ništa, kafu im plaćaju roditelji. Nemaju razloga da ne odu i nađu nadu, nađu posao, ali mi želimo da oni ostanu. Zbog naše budućnosti, mi moramo da nađemo načina da im damo posao tako da ostanu tu.”

Nezaposlenost se obično procenjuje na oko 50% na Kosovu, i oko trećine stanovništva živi u siromaštvu.⁹ Mnogi ljudi su istakli da nezaposlenost dovodi do ekonomskih migracija, kako u glavni grad Prištinu/Prishtinë, tako i izvan Kosova. Mnogi ljudi na Kosovu još uvek se oslanjaju na doznake iz inostranstva i ekonomsku podršku od porodica koje rade u Evropi, SAD, i drugim zemljama. Jedan službenik ministarstva koji je radio sa članovima dijaspore Kosovskih Albanaca rekao je da,

“...mnogi ljudi [u dijaspori] umorni su od slanja novca na Kosovo, jer oni to rade već oko 20 godina, i sada govore svojim porodicama da moraju sami da se snađu... Neki bi želeli da investiraju u poslove i da otvore radna mesta, ali još nema propisa koji bi garantovali njihove investicije.”

On i drugi ljudi povezuju nedostatak ekonomskog razvoja sa odlaganjem rešavanja statusa Kosova, ističući da investitori žele da vide rešenje statusa tako da bude jasan pravni status njihovih investicija. Neki ljudi su istakli da korupcija i organizovani kriminal, uključujući tu krijumčarenje robe i ljudi, i nesigurnost i političku neizvesnost takođe umanjuju poverenje potencijalnih investitora. Nekoliko ljudi je smatralo da vlada Kosova (i donatori koji podržavaju vladu i nedavne ekonomske reforme) moraju da učine više da zaštite male firme i naročito zemljoradnike koji ne bi mogli da budu konkurišu jeftinijim proizvodima iz drugih zemalja. Zemljoradnici su rekli da nemaju osiguranje niti sredstva da se zaštite od nepogoda ili prirodnih katastrofa, koje mogu da unište njihovu životnu egzistenciju.

Ljudi su takođe govorili o pitanjima iz procesa privatizacije koji nadgleda međunarodna zajednica, sugerišući da bi fabrike trebalo ponovo da se otvore i izrazili su zabrinutost da procena vrednosti državnih preduzeća nije bila tačna. Ljudi su istakli da ima nekih delova zemljišta i objekata koji još uvek pripadaju državi, tako da nisu mogli da se iskoriste za stvaranje više ekonomskih prilika dok se ne reši status Kosova.

Većina ljudi sa kojima smo razgovarali govorili su o tome kako je prioritet međunarodnih agencija za razvoj trebalo da se promeni sa obezbeđenja stanova na što skorije stvaranje ekonomskih prilika. Kao što je jedan čovek sugerisao,

---

⁹ Izveštaj o ljudskom razvoju na Kosovu za 2006. http://www.kosovo.undp.org/repository/docs/hdr_eng.pdf

“Bolji doprinos bio bi da se izgrade fabrike. Više radnih mesta obezbeđuje bolji životni standard. Neke organizacije izgrade 20 kuća, zatim neka druga izgradi još 10, ali bez posla jako je teško. Ne možete da jedete kuću. Opština nema dobre odnose sa KEK-om [elektrodistribucionim preduzećem]. Mi ne možemo da nateramo KEK da uposli ljude tako da imamo mlade na ulicama što stvara još više problema. Moramo nečim da zanimamo mlade. Nema finansijske pomoći za obrazovanje. Imali smo bolje uslove u bivšoj Jugoslaviji. Roditelji gube posao. Mi bismo izbegli ovaj problem ako bi stranci investirali u fabrike a ne samo u kuće.”

A. Neodgovarajuće i nedovoljne ekonomske prilike

Kao što je već razmatrano o međunarodnoj pomoći koja ne odgovara lokalnim potrebama, napred je pomenuta neodgovarajuća obuka za rad koju su obezbedile humanitarne agencije, kao što je obuka za frizerke za više od 50 žena u jednom selu. Neki ljudi su rekli da ovi programi obuke nisu obezbedili prilike kojima su se ljudi nadali, i pored toga, neki su bili razočarani pa su se donekle osećali i poniženim, i rekli su:

“Ovo je sve za šta nas međunarodna zajednica smatra da smo sposobni?”

Drugi su rekli da su bili uvređeni kada su međunarodne NVO donele već prethodno pripremljenu pomoć, kao što su mikrokrediti od samo 50 evra i programi obuke koji su se bazirali na radu u manje razvijenim mestima (mnogi su pomenuli arfričke zemlje kao primer). Oni su bili razočarani što humanitarne agencije nisu posvetile nimalo vremena da shvate kakvi su lokalni resursi i sposobnosti, i da u skladu s tim isplaniraju njihove programe:

“Namere su bile dobre, ali NVO nisu nikada vršile procene ili vrednovanja—za taj novac je moglo više da se učini da je on bio pravilno upotrebljen.”

Nekoliko ljudi je reklo da iako su mikrokrediti postali popularan izvor međunarodne pomoći i omogućili su pristup kapitalu, u realnosti, kamatne stope koje su pratile ove kredite bile su previše visoke a sami krediti često su bili previše niski. Jedno lice je istaklo,

“Oni nam nude 2,000 evra za projekat proširenja biznisa... [on pokazuje na mašinu] ...Ja sam platio 12,000 evra za ovu mašinu za štampanje majica koja može da uposli 5 ljudi. Kada tražim kredit od 10,000 evra oni me odbiju, ali onda su voljni da daju 15,000 evra za konferenciju koja daje samo preporuke. Ovde ima previše kurseva obuke a premalo kredita!”

Mnogi ljudi su rekli da mora da bude više investicija u srednja preduzeća koja bi omogućila preduzetnicima, zemljoradnicima, itd. da otvore radna mesta. Kao pozitivnu stranu mikrokredita, neki su istakli da su ova sredstva bar bila egalitarnija i transparentnija od grantova koji su davani preko opština.

Nabavka robe takođe je predstavljala problem, gde su neki ljudi istakli da je međunarodna zajednica učinila dobar posao jer je stimulisala lokalnu ekonomiju oslanjajući se na resurse sa Kosova. Međutim, drugi su govorili kako su međunarodni izvođači radova često donosili

opremu i robu koju su nabavili u njihovim matičnim zemljama (većinom iz Evrope), i da je tako propuštena ozbiljna prilika jer nije ustanovljena politika kojom se zahteva nabavka robe sa Kosova. Što se tiče veze između ekonomskog razvoja i dugoročne stabilnosti, neki ljudi su sugerisali,

“U budućnosti, mislim da ćemo biti bolji u svim aspektima. Treba nam veća zapošljenost. Ukoliko želimo državu onda svi treba da radimo a ne samo neki od nas. Državu grade ljudi a ne politika.”

“Najbolji pristup za pomirenje su ekonomske investicije i prilike za multietničke poslove, a ne priče o pravima manjina.”

B. Problemi sa paralelnim strukturama

Mnogi ljudi su se žalili da oni koji rade u paralelnim institucijama koje podržava srpska vlada (opštinski službenici, nastavnici, itd.) dobijaju mnogo veće plate. Na primer, kosovski Srbin koji radi u opštinskoj službi UNMIK-a objasnio je da njegovi kolege koji rade u opštinskim službama koje podržava srpska vlada dobijaju oko 1,000 do 1,500 evra mesečno, dok je on dobijao samo oko 350 evra mesečno od kosovske vlade (koju podržava UNMIK). Kada je upitan zašto radi za manju platu kada ne mora, on je rekao da uživa u multietničkom okruženju/poslu, i da iako se on u srpskoj zajednici smatra za izdajnika što radi u opštini koju podržava UNMIK, ipak ima i onih koji bi želeli njegov posao. On je takođe priznao da su veće plate koje isplaćuje srpska vlada nepravične i da ima mnogo kosovskih Albanaca koji žive u lošim uslovima, uprkos tome što su mnogi od njih mnogo godina “uplašivali” u srpski sistem.

Kosovska Albanica, ogorčena što su nastavnici kosovski Albanci (koje plaća kosovska vlada) plaćeni samo oko 200 evra/mesečno, dok su srpski nastavnici plaćeni oko 800 evra/mesečno¹⁰, rekla je:

“Juče su oni imali sve, a i danas imaju sve.”

Nekoliko ljudi su krivili međunarodnu zajednicu što je dozvolila duple standarde u raspodeli penzija i socijalne pomoći od strane srpske i kosovske vlade, govoreći da su očekivali da će međunarodna zajednica učiniti više da osigura pravičan pristup resursima i prilikama. Na primer, jedan sredovečni kosovski Albanac koji je radio u državnoj firmi pre rata, žalio se da su kosovski Srbi koji su radili sa njim sada dobijali penzije (oko 300 evra mesečno) od srpske vlade kao i platu od UNMIK-a, dok on dobija samo oko 40 evra mesečno socijalne pomoći od kosovske vlade i nema pristup svojoj penziji.

U pričama koje je Tim za slušanje čuo na drugom mestu, sredovečni kosovski Albanac je objasnio da se prijavio za socijalnu pomoć, ali je morao da ima decu mlađu od 5 godina da bi

---

¹⁰ Nismo mogli da potvrdimo platu od 800 evra koju je ona pomenula. U Izveštaju OEBS-a iz 2003. o paralelnim strukturama kaže se da nastavnici kosovski Srbi mogu biti plaćeni čak 500 evra ako se spoje plate od srpske i kosovske vlade. http://www.osce.org/documents/mik/2003/10/698_en.pdf (str 32). Izveštaj UNESCO-a iz 2004. potvrđuje cifru od 500 evra: <http://www.unesco.org/iiep/PDF/pubs/kosovo.pdf>. (str. 124)

ispunio uslov, i smatrao je da to nije pravično jer je radio za železnicu 41 godinu i uplaćivao u penzioni sistem od koga sada nije dobijao ništa. On i drugi ljudi su rekli da su očekivali da ova pitanja budu rešena kada bude utvrđen status Kosova, i da bi u međuvremenu međunarodna zajednica trebalo da osigura jednak pristup penzijama i drugoj pomoći.

C. Praksa zapošljavanja u međunarodnim organizacijama

Što se tiče zapošljavanja kod međunarodnih humanitarnih organizacija, nekoliko ljudi su izrazili zabrinutost zbog načina na koji su međunarodne agencije slale ljude da rade u regionima koji nisu bili mesta njihovog porekla. Oni su istakli da je ovo stvaralo brojne probleme, uključujući tu: da su poslovi oduzimani od lokalaca; ljudi različitih kultura i (sa često nedovoljnim) razumevanjem zajednica radili su tamo; i način na koji međunarodne agencije zapošljavaju ljude je od projekta-do-projekta, što obezbeđuje malu sigurnost ili stabilnost posla za lokalno osoblje.

Drugi su pomenuli razlike u platama koje su isplaćivale međunarodne agencije u poređenju sa platama koje je isplaćivala lokalna vlada, ističući da je stvorena lažna ekonomija koju će biti teško održati kada se međunarodna pomoć smanji. Članovi Tima za slušanje koji su radili kao lokalno osoblje u međunarodnim NVO, istakli su da su oni lično imali mnoge koristi zbog kontakata i zaposlenja u međunarodnim agencijama bez obzira na to koliko dugo su radili. Oni su istakli da su naučili nove jezike, imali prilike da preko obuke nauče nove veštine, razvili su drugačiju radnu etiku, putovali su, i uspostavili odnose sa pripadnicima drugih kultura.

D. Uloga lokalnih kapaciteta i napora

Ulaganja samih Kosovara u obnovu i razvoj ekonomije bila su ogromna, jer su mnogi kosovski Albanci koji su se vratili iz Evrope i drugih mesta otvorili firme. Mnogi ljudi koji su imali prilike da studiraju ili rade u inostranstvu takođe su se vratili na Kosovo. Na primer, jedan kosovski Albanac koji je dobio stipendiju da studira u SAD rekao je da su se i svi drugi stipendisti takođe vratili, i istakao da postoji prava posvećenost da se poboljša stanje i da se pomogne da se izgradi “novo Kosovo.”

Nekoliko ljudi je istaklo da postoji izvanredna posvećenost i sposobnost mladih koja se mora iskoristiti. Jedan pripadnik zajednice je istakao,

“Mi imamo najmlađe stanovništvo u Evropi i moramo ga iskoristiti.”

Drugi sredovečni advokat je izjavio,

“Mora se uložiti više novca u mlade ljude koji mogu izvršiti veće promene – stariji ljudi su se utovorili i oni ne žele promene. Zašto da ne dozvolimo da se mladi i stari takmiče na bazi sposobnosti? Vreme je da se stvari sada promene.”

Kao i u drugim vežbama slušanja na Kosovu se moglo čuti da postoji opšti utisak da je međunarodna pomoć spasila živote ali da nije rešila “sistemske probleme”. Neki ljudi su istakli da je jako bitno da se sada razvije privreda tako da kada bude doneta odluka o statusu, ljudi ne

budu razočarani kada se ekonomska situacija ne promeni brzo, što će povećati rizik od nasilja. Jedan istaknuti lider je izjavio,

“Ništa bolje ne funkcioniše radnih mesta da se podstaknu razvoj i ambicije.”

IV. O institucionalnom razvoju

A. Razvoj vladinih kapaciteta

Mnogi ljudi su ogorčeni zbog lošeg funkcionisanja vladinih institucija na Kosovu, koje dobijaju veliku međunarodnu pomoć. Ljudi su govorili o opšteprisutnoj konfuziji koja postoji vezano za zakone i uredbe između lokalnog i pokrajinskog nivoa, i žalili su se na probleme u donošenju odluka, nedostatak transparentnosti i birokratiju.

Ljudi su takođe govorili o neefikasnosti sudskog sistema i problema u pristupu sudskim spisima, kao i o potrebi da se promeni mentalitet u okviru sistema, da se pređe sa socijalističkog načina razmišljanja sa prekomernom birokratijom, nedostatkom inicijative, pitanjima koja se ne rešavaju blagovremeno, itd., na stav koji je više usmeren na rezultate. Nekoliko ljudi je okrivilo međunarodnu zajednicu za uspostavljanje ovog političkog sistema, i očekivalo da UNMIK iskoristi ovlašćenja koja ima da sprovede zakone i spreči zloupotrebu ovlašćenja.

Mnogi ljudi su izjavili da ne veruju ili da nemaju puno poverenja u institucije ili političare, zbog mnogih stvari koje su razmotrene u ovom izveštaju: korupcije, nedostatka transparentnosti, loše komunikacije i koordinacije, politizacije procesa pružanja pomoći, itd. Kao što je istakao predsednik sela,

“Urađeno je puno izvrsnih poslova što se tiče multikulturalizma. Osećamo se bezbednijim, možemo slobodno da se krećemo, nemamo problema da živimo zajedno. Međutim, sada postoji problem između zajednica i institucija. Upravo tamo mora još da se uloži puno napora da se izgradi poverenje.”

Ljudi su nezadovoljni trenutnim političkim sistemom i to ih čini da se osećaju isključenim i malo je verovatno da će učestvovati u političkim procesima. Nekoliko kosovskih Albanaca su verovali da zatvoreni sistem partijskih lista (u kojima ljudi glasaju za partije, a ne za pojedinačne kandidate) nije efikasan zbog toga što omogućava podelu odgovornosti, gde ljudi mogu da okrivljuju partiju a da ne smatraju odgovornim pojedine političare. Kao što su neki kosovski Albanci izjavili,

“Političari u opštinama govore o tome šta mogu da dobiju a ne šta da urade.”

“Niko se ne oseća kao zastupnik niti da je zastupljen. Na primer, gradonačelnik Prishtinë/Prištine čak nije ni rođen ovde.”

“Demokratizacija je bila lažna pretpostavka—oni nisu napravili sistem koji bi ljudi mogli koristiti. Partije biraju one koji mogu njima koristiti, a ne ljudima. Postoji rat između političkih partija koji se odražava u stanovništvu.”

Šef lokalnog think tank-a istakao je da ni u albanskom ni u srpskom jeziku ne postoje posebne reči za “politics” (politika) i “policy”. On je pomenuo da kada je držao predavanja nekim političkim partijama,

“Kada sam ih upitao šta političke partije proizvode?’ niko nije rekao ‘praktične politike’ (policy).”

Iako su kvote učešća žena u političkim partijama povećale broj žena u politici, nekoliko žena u i izvan vlade istakle su da je ovo samo površinska tendencija ka ravnopravnosti polova, jer u stvarnosti one su još uvek ograničene što se tiče vlasti i uticaja. One su istakle da ima malo žena na višim rukovodećim funkcijama i da žene nisu zastupljene u Timu jedinstva koji pregovara o konačnom statusu sa vladom Srbije i UN.

Pored toga, neki ljudi su pomenuli da iako su neke birokrate u javnoj službi pohađale obuku, mnogi su napustili službu a i sada je napuštaju zbog malih plata, i tako se gubi institucionalno pamćenje. Jedan službenik iz ministarstva je rekao da iako je puno potrošeno na obuku od strane međunarodne zajednice, te investicije će biti izgubljene i da,

“Ako oni rade za preduzeća onda će biti 10-struko veća korupcija jer oni znaju kako administracija funkcioniše i znaju ljude i iskoristiće svoje veze—ovo je veliki rizik!”

B. Međunarodni administratori

Vođena je opšta diskusija i puno toga je pisano o uspesima i neuspesima UNMIK administracije. Mnogi ljudi su bili ozlojeđeni zbog sporog prenosa nadležnosti sa međunarodnih na lokalne službenike i institucije. Istovremeno, nedostatak poverenja u lokalne institucije i one koji su radili u njima naveo je neke ljude da tvrde da je prisustvo međunarodne zajednice još uvek neophodno. Nekoliko njih je izjavilo da međunarodni službenici još uvek treba da rade kao “*supervizori*,” dok su većina njih izjavili da oni treba da budu prisutni samo kao “*savetnici*.”

Ova pitanja su takođe imala veze sa konfuzijom koja je nastala zato što ima više paralelnih sistema administracije i upravljanja koji rade istovremeno (tj., UNMIK, kosovski, i srpski). Bilo je zabrinutosti da će u ovoj konfuznoj situaciji, ljudi koristiti koji god skup zakona ili uredbi koji je najpogodniji za njih i nije bilo mehanizma za efikasno sprovođenje uredbi i za držanje ljudi odgovornima prema jednom standardu. Dalje, neki ljudi su naglasili da je Kosovo jedinstveno, i smatrali su da je međunarodna zajednica samo nametnula administrativnu strukturu, naročito pravni sistem, koji nije uzimao u obzir specifična pitanja i potrebe Kosovara. Drugi su istakli da je često postojala konkurencija između pravnih eksperata iz Amerike i Evrope, koji nisu u dovoljnoj meri tražili predloge lokalnih službenika kada su sastavljali ili preinačavali uredbe.

C. Razvoj civilnog društva

Nekoliko ljudi je smatralo da je slanje donatorskih finansija za civilno društvo smanjeno, ističući da sada ima manje raspoloživih sredstava kada postoje veći kapaciteti, a da je ranije bilo mnogo više sredstava upućenih lokalnim NVO, koja one nisu mogle da apsorbuju dovoljno brzo. Jedan istraživač i politički savetnik je istakao da je sa naglaskom međunarodnih agencija na finansiranje lokalnih NVO za implementaciju projekata,

“Stvoreno projektno društvo, a ne civilno društvo”

On je dodao da bi sada fokus trebalo da se pomeri na razvoj organizacija za zastupanje/nadgledanje, pored lokalnih NVO koje su implementirale projekte i pružale usluge, i da bi se time ojačalo civilno društvo i upravljanje na Kosovu.

Neki ljudi su verovali da su seminari vezano za razvoj civilnog društva i političkih partija bili pozitivni; međutim, oni su naglasili potrebu za većim fokusom na ove oblasti, kao i, još jednom, na kapacitete za zastupanje i nadgledanje u civilnom društvu. Kao što je pripadnik jedne zajednice izjavio,

“Moramo raditi na izgradnji temelja demokratije i stabilnosti. Institucije ponekad ne mogu mnogo učiniti ukoliko stanovništvo ne saraduje i ne podržava njihov rad... [međunarodna zajednica može] pomoći ljudima da žive bezbedno, dati im posao, raditi na pomirenju i tu neće biti problema.”

U Severnoj Mitrovici/Mitrovicë i u srpskim enklavama, nekoliko ljudi je opisalo logističke i birokratske probleme u dobijanju sredstava za lokalne organizacije od međunarodne zajednice. Ovo je podrazumevalo činjenicu da su takva finansijska sredstva morala da prođu kroz mnoga tela pre nego što su stigla do lokalnih organizacija, što je po mišljenju ljudi oduzimalo puno vremena i energije. Drugi su ponenuli teškoće za osnivanje NVO u ovim oblastima:

“Teško je da se registruje u Prištini/Prishtinë a mi moramo da se registrujemo da bi nas donatori uzeli u razmatranje. Takođe je teško da se registrujemo i u Srbiji...i nemamo donatore iz Srbije [osim države].”

Druge srpske NVO izjavile su da je bilo malo “zajedničkih projekata” kao što je obećano i oni su se:

“Često osećali iskorišćeni, kao 13. prase, koje je moralo da ode. Međunarodne NVO su traćile naše vreme, i bilo bi bolje da smo radili u partnerstvu.”

Nekoliko ljudi je istaklo da je pre priliva međunarodne pomoći koja je počela 1999. godine postojalo aktivno civilno društvo koje je igralo ulogu države preko paralelnih institucija kosovskih Albanaca koje su bile finansirane uglavnom od strane kosovskih Albanaca iz dijaspore. Sada ljudi očekuju da “država” finansira i podržava lokalne potrebe i organizacije. Šef jedne istaknute lokalne NVO istakao je da pošto su mnogi bivši vođe civilnog društva sada u vladi,

“Postoji izvesna pojedinačna filantropija za pojedine humanitarne slučajeve, ali još uvek nema mnogo institucionalne podrške i manje je razumevanje za ulogu civilnog društva.”

Drugi su istakli da je posle priliva međunarodne pomoći izgubljena tradicija solidarnosti i priloga zajednice, što je dovelo do puno trvenja oko pomoći. Mnogi ljudi su izjavili da je izgubljen i volonterski duh koji je postojao kod zajednice kosovskih Albanaca, jer su neki donatori i organizacije plaćale “volonterima” da učestvuju u projektima i odborima.

Neki ljudi su sugerisali da bi jedan od glavnih doprinosa koji bi međunarodna zajednica mogla učiniti da stvari krenu napred bio da dodatno investira u razvoj civilnog društva. Jedno lice je zapazilo da bi najproduktivnija uloga međunarodne zajednice u budućnosti mogla da bude da:

“...razvije svest kod građana [i] da posluži kao most između civilnog društva i kosovske vlade.”

Konačna razmišljanja i dodatna pitanja

Nekoliko opštih tema i aktuelnih pitanja pojavili su se u ovoj vežbi slušanja, generalno vezano za poboljšanje efektivnosti međunarodne pomoći. Postoje izazovna pitanja na koja ne postoji trenutni odgovor; ipak, mi smo ih postavili kao aktuelna i kritična mesta da bi oni koji su uključeni u ovaj posao mogli da fokusiraju svoja razmišljanja na njih:

- Postoji inherentna tenzija između jačanja lokalnih kapaciteta, naročito institucionalnih, i ispunjavanja trenutnih potreba zajednica. Kako da radite sa lokalnim institucijama a da to bude delotvorno, imajući u vidu pitanja kapaciteta, nedostatak koordinacije, i korupciju?
- Ovi razgovori ukazuju na pitanje o tome kako da se promeni duboko ukorenjena politička kultura u okruženjima posle konflikta. Članovi Tima istakli su da Balkan postavlja neke posebne izazove u promeni sa mentaliteta bivše Jugoslavije, sa nejasnom pojedinačnom odgovornošću i ogromnom birokratijom, na demokratski sistem funkcionisanja sa odgovarajućim podelom vlasti. Oni su se pitali šta bi ovo moglo značiti što se tiče promena u pojedinačnom i kolektivnom ponašanju i stavovima, što onda utiče na promene u okruženju (tj., radnom mestu, zajednici, itd.). Potrebno je više razumevanja za ove promene i kakve veze one imaju sa procesom razvoja i rada međunarodne zajednice. To su masovne kulturne tranzicije, i kao što je Tim za slušanje istakao, za to treba vremena.
- Druga vrsta kulturne promene koja se takođe pojavila u nekoliko razgovora odnosi se na zavisnost, i shvatanja da se ono što je ranije bila kultura volonterstva posle NATO bombardovanja i priliva humanitarnih agencija promenilo, naročito kada su tolike brojne agencije davale stvari besplatno. Tako da se postavljalo pitanje: kako ćete zadovoljiti potrebe zajednice, naročito u vanrednoj fazi, a da to ne dovede do zavisnosti i ne utiče na tradicionalne i pozitivne vrednosti u društvu?

- Od kritične je važnosti da se uzmu u obzir mogućnosti ljudi da “učestvuju” tokom raznih faza pomoći. Tim za slušanje je mislio na preovlađujuće razmišljanje iz “stomaka”, i na činjenicu da su mnogi kosovski Albanci bili traumatizovani i poniženi tokom vanredne faze usled bolnih iskustava kao raseljena lica i bežanja u susedne zemlje. Isto to desilo se i mnogim kosovskim Srbima, jer su bili proterani ili su pobjegli od odmazde kada su se kosovski Albanci vratili. Ova traumatična iskustva uticala su na njihove mogućnosti da učestvuju i da sami sebi pomognu, način na koji su se ponašali kao primaoci pomoći, i verovatno potreba da se nagomilaju sredstva, i osećaj polaganja prava – logična ljudska reakcija na proterivanje i traumu. Pitanje je dakle, kako ćete reagovati na vanredne okolnosti na takav način da: 1) Položite temelj za održivi razvoj i duboke društvene promene; 2) Ne uništite volonterstvo i druge pozitivne društvene kvalitete; i 3) Ne stvorite zavisnost, a da istovremeno razumete emocionalno stanje ljudi koji su propatili i njihovu mogućnost da se uključe u participativne procese?

- Potrebno je da se razmisli o uticaju politički usmerene pomoći i da se ne stavljaju u isti koš bez ikakve razlike pripadnici raznih etničkih manjinskih grupa zajedno. Dodatna kulturna promena koju je nekoliko ljudi pomenulo je potreba da se fokusira na stvaranje “kosovskog” identiteta. Izgradnja mira treba da bude sveprisutno pitanje. Kao što je jedan član Tima za slušanje ukazao, međunarodna zajednica treba da se *“Fokusira na izgradnju društva a ne nužno na izgradnju mira.”*